

Političtí aktéři

■ Politické strany

- Účastní se voleb
- Cílem – dobytí politické moci

■ Zájmové skupiny

- Neúčastní se voleb
- Cíl – vykonávat vliv na stát, mocenské orgány, politické strany
- Mohou se politickými stranami stát
- Odbory
- Zástupci průmyslu
- Zájmová sdružení (sportovci, pacienti, dopravci)

■ Politická hnutí

- Široce definovaný fenomén
- Oproti politickým stranám jsou méně organizována
- Oproti politickým stranám mají méně koherentní program
- Například: Solidarita, Občanské fórum

■ Masmédia

- Tisk, rozhlas, televize, internet, blogy
- „videopolitika“ (G. Sartori)

Politické strany

- **politické strany klíčovými aktéry demokratického politického procesu**
- **Drtivá většina liberálních demokracií ve světě se neobejde bez politických stran**
 - **Výjimky Nauru, Marshallovy ostrovy či Tuvalu demokratické země bez existence politických stran**
- **Politické strany tvoří v moderních konsolidovaných i v nově vzniklých demokraciích páteř demokratického rozhodování**
- **Historicky se strany ukázaly jako nejefektivnější způsob reprezentace zájmů společenských skupin a prosazování jejich cílů**
- **Vládnutí v demokratických režimech = vláda politických stran**

Definice politické strany

■ Palombara, Weiner:

- 1. Trvalá organizace, tj. organizace, která pravděpodobně přežije své současné vůdce;*
- 2. Dobře zařízená a zjevně trvalá místní organizace, udržující pravidelné a rozmanité vztahy na celostátním měřítku;*
- 3. Rozhodná vůle celostátních a místních vůdců organizace dosáhnout a vykonávat moc, ať už sami nebo s jinými, a nikoli pouze moc ovlivňovat;*
- 4. Snaha vyhledávat lidovou podporu ve volbách nebo jiným způsobem*

Politické strany: definice

■ Klasické definice

■ LaPalombara a Wiener (1966)

- trvalá organizace, která přežije své současné vůdce
- organizovanost od místní až po celostátní úroveň
- vůle moc vykonávat, nikoli ji jen ovlivňovat
- vyhledávání lidové podpory, zejm. ve volbách

■ G. Sartori (1976)

- strana je jakákoli politická skupina, která se představuje ve volbách a je schopna prostřednictvím voleb umístit kandidáty do veřejných úřadů

■ M. Pedersen (1982)

- Organizace, jakkoli slabě či silně organizovaná, která buď nominuje kandidáty do veřejných funkcí, nebo která alespoň tento záměr deklaruje

Funkce politických stran

- Formulace společných cílů a zájmů
- Mobilizace společnosti
- Socializace politiky a stabilizace vládních orgánů

Funkce politických stran

■ Klaus von Beyme (1997)

- Identifikace cílů (ideologie a programy)
- Artikulace a agregace zájmů
- Mobilizace a socializace veřejnosti
- Rekrutování politické elity a sestavení vlády

■ G. Lavau

- Tribunská funkce

■ Lipset a Rokkan (1967)

- Ochrana demokracie (systém založený na konkurenci stran chrání stát před nespokojeností svých občanů: stížnosti a útoky jsou odkloněny od systému jako celku a směřovány na skupinu, která je momentálně ve vládě)

Klasifikace politických stran

■ Kritéria klasifikace

- Ideologie
- Cíle
- Organizační struktura
- Historický vývoj
- Původ a vznik
- Pozice ve stranickém systému
- Cíle stran
- Vztah k režimu
- Velikost strany

Klasifikace politických stran podle ideologie

- **Klaus von Beyme (1985) – koncept tzv. stranických rodin**
 - Liberální a radikální strany
 - Konzervativní strany
 - Socialistické a sociálně demokratické strany
 - Křesťansko-demokratické strany
 - Komunistické strany
 - Agrární strany
 - Regionální a etnické strany
 - Extrémně pravicové strany
 - Ekologické strany

Klasifikace stran podle cílů

■ Cíle politického soupeření

- Vote-seeking
- Policy-seeking
- Office-seeking

Klasifikace politických stran podle organizace

- **Přímé strany x nepřímé strany**
- **Centralizované x decentralizované**

- **“virtuální“ strany**
 - např. Die Digitalen v SRN
 - Die Digitalen kandidovali v místních volbách v Berlíně v roce 1999
 - Absence jakékoli fyzické organizace
 - Existence výlučně na internetové bázi
 - Voliči mohli sami tvořit program strany
 - Pouze několik jednotlivců, kteří koordinovali internetové stránky

Klasifikace politických stran podle historického vývoje

■ Strana mas

- Typickými příklady jsou dělnické strany

■ Strana kádrů/notáblů (M. Duverger)

- Strana osobností, nízký počet členů

■ Catch-all strany (O. von Kirchheimer 1966)

- Oslabení role ideologie
- Oslabení role řadových členů na úkor vedení strany
- Oslabení vztahu strany k určité sociální skupině
- Posílení vazby na zájmové skupiny za účelem financování

Klasifikace politických stran podle historického vývoje

- **Strany profesionálů (A. Panebianco 1988)**
 - Profesionalizace vedení
 - Využívání masových médií, profesionalizace marketingu
- **Strany kartelu (Katz, Mair 1995)**
 - Závislost na státních subvencích pro politické strany
 - Přejít od občanské společnosti ke státu, jehož jsou stále více součástí
- **Strana podnikatelského typu (Harmel a Svåsand 1983)**
 - Strany založeny bohatými podnikateli
 - Strany „jednoho muže“

Klasifikace politických stran podle vzniku a původu

- Tzv. historicko-konfliktní přístup ke vzniku politických stran – S. M. Lipset a S. Rokkan
- Koncept štěpení (cleavages)
- 2 revoluce a 4 štěpení
- 3. revoluce – tzv. mezinárodní revoluce, která rozštěpila dělnické hnutí
- Případná nová štěpení – např. R. Inglehart – postmateriální X materiální hodnoty

	Teritoriální dimenze	Funkcionální dimenze
Národní revoluce	Periferie X centrum <i>Regionalisté vs. centralisté</i>	Stát X církev Sekularisté vs. křesťané
Průmyslová revoluce	Město X venkov <i>Městské vs. agrární</i>	Vlastníci X pracující Buržoazní vs. Dělnické

Strany podle původu a vzniku

Lijphart (1980) – další 3 dimenze – konfliktní linie:

- **Mezinárodní revoluce** → rozštěpení dělnického hnutí → vznik komunistických stran
- **Studená válka** → zahraničněpolitická dimenze: Západ versus Východ
- **Postmateriální hodnoty („tichá revoluce“ - R. Inglehart)** → strany zelených

Poslední desetiletí - nástup nových politických konfliktů: přistěhovalectví, charakter evropských společností, globalizace ... → radikální pravice

Institucionální pohled na vznik stran (Duverger)

■ Volební a parlamentní vznik stran

Strany kádrů (elit, honorační) – vznikají propojování regionální báze (volební výbory kandidátů) a parlamentních klubů – konzervativní, liberální, občanské strany

■ Mimovolební a mimoparlamentní vznik stran

Typické pro masové strany – vznikají mimo volební proces z již existujících masových zájmových organizací: dělnické, agrární a katolické strany

■ Strany vzniklé rozštěpením nebo integrací

Klasifikace politických stran podle pozice v systému

■ G. Sartori – koncept relevance politických stran (1976)

- Rozlišení politických stran podle jejich významu a role v rámci stranického systému
- Relevantní strany – hrají roli v rámci stranického systému
 - Koaliční potenciál – strany jsou brány v potaz jako potenciální účastník procesu vytváření vládních koalic
 - Vyděračský potenciál – anti-systémové strany- jejich existence ovlivňuje chování a taktiku prosystémových stran
- Anti-systémové strany (G. Sartori 1976) – strany jejíž cíle, ideologie a východiska jsou v zásadním rozporu s demokratickými principy. Usiluje o svržení stávajícího systému a nahrazení jiným systémem (např. komunistické, nacistické strany)
- Extrémní strany – strany na kraji politického spektra
- Extrémistické strany – strany, které prosazují extrémistickou politiku

Klasifikace politických stran podle velikosti

■ Malé strany

- Numerický přístup
 - Malé strany 1-15% hlasů ve třech po sobě jdoucích volbách
- Definiční přístup (např. Gordon Smith 1991)
 - 3 kritéria – umístění v prostoru, opoziční/koaliční role, účast v procesu změny
 - Marginální strana – nachází se na koncích stranického spektra, podle numerického přístupu může být velká, ale má malý koaliční potenciál
 - Pantová strana – umístěna v blízkosti centra politického spektra, má velký koaliční potenciál
 - Odtržená strana – nezařaditelná na klasické škále levice- pravice

Klasifikace politických stran podle velikosti

■ Velké strany

- Strana s většinovým posláním – získává absolutní většinu parlamentních křesel, sama vykonává moc
- Dominantní stran – mnohem silnější než jakákoli jiná strana, ale nemusí získat absolutní většinu mandátů (Duverger)
- Predominantní strana – alespoň ve 3 volbách po sobě dosahuje absolutního počtu křesel v parlamentu, ale nemusí být výrazně větší než druhá největší strana
- Ultradominantní strana – charakteristicky dominantní a predominantní strany

Monotématické strany

- **Single-issue party**
- **Strany, které se profilují pouze v 1 klíčové otázce**
- **Trvalejší strany nuceny formulovat komplexní program**
 - **Strany zelených**
 - Německo, Švédsko, Rakousko
 - **„proti-evropská“ hnutí**
 - Lidové hnutí proti Evropské unii (Dánsko)
 - Červnová listina (Švédsko)
 - **Anti-imigrační strany**
 - Listina Pima Fortuyna (Nizozemsko)
 - Demokraté Švédska (Švédsko)

Monotématické strany

■ Jiná specifická témata

- Strana svobody/Strana automobilistů (Švýcarsko)
 - Dnes již širší program, včetně odporu vůči imigrantům
- Strana přátel piva
- Strana pobřeží (Norsko) – obhajoba zájmů velrybářů ze severních pobřežních oblastí země
- Pirátská strana (Piratpartiet - Švédsko) – prosazování ochrany soukromí osobnosti, ochrany před monopoly, boj proti odposlechům aj.
- Strana penzistů (Finsko) – 90.léta – vůdcem Pirjo Aalle (27 let věku v roce 1999)
- Demokratická strana penzistů Slovinska (v parlamentu od 1992)
- Strana pro zvířata (Nizozemsko) – založena 2002, 2 křesla v dolní komoře

Stranické systémy

- **Studium stranických systému tradičně zahrnuje analýzu**
 - politických stran
 - interakce mezi nimi
- **dva základní elementy**
 - statický (strany)
 - dynamický (vzájemné vztahy mezi stranami)
- **Stranický systém není pouhou sumou (agregátem) jednotlivých stran**
- **interakce je to, co tvoří stranický systém**
 - “stranický systém je (...) *systémem interakcí* vyplývajícím z *mezistranické* soutěže. To znamená, že systém (...) souvisí se vzájemným vztahem stran, s tím jak je každá strana funkcí (v matematickém smyslu) ostatních stran a reaguje soutěživě nebo jinak, na ostatní strany” (Sartori 2005: 55)

Stranické systémy

- **Stranické systémy se svobodnou soutěží stran**
- **Stranické systémy bez svobodné soutěže stran**
 - **System jediné strany**
 - **System hegemonické strany**

Stranické systémy

- **Počet stran - výchozím kritériem pro klasifikace stranických systémů**
- **Klasifikace stranických systémů**
 - **monopartismus (systémy jediné strany nebo systémy státostrany)**
 - **bipartismus (systém dvou stran)**
 - **multipartismus (systém více než dvou stran)**
 - **Toto rozlišení najdeme již v roce 1896 v práci A. Lawrence Lowella**

Stranické systémy

- **Metody počítání politických stran**
 1. Kvalitativní přístup (např. G. Sartori)
 2. Kvantitativní přístup
- **Ad1) Giovanni Sartori – zohledňoval pouze tzv. relevantní strany**
 - Tj. strany, které mají
 - koaliční potenciál
 - vyděračský potenciál
 - Počet křesel v parlamentu nehraje roli
- **Ad2) Kvantitativní přístupy**
 - tzv. index efektivního počtu stran
 - zohledňuje nejen počet, ale i velikost stran (Laakso, Taagepera 1979)
 - $N = 1 / \sum niPi^2$,
 - tzv. index fragmentace(Douglas Rae 1967)
 - $F = 1 - \sum niPi^2$.

Další proměnné stranických systémů

■ Velikost stran

- první typologií založenou na počtu a velikosti stran představil Jean Blondel (1968)
 - dvoustranický systém
 - systém dvou a půl strany
 - multipartismus s dominující stranou
 - multipartismus bez dominující strany
- Dominující strana má alespoň 40% hlasů a zpravidla má dvakrát více hlasů než druhá nejsilnější strana

■ Polarizace - ideologická vzdálenost mezi politickými stranami (G. Sartori)

- 3 možnosti měření polarizace na pravo-levé škále
 - Expert judgements
 - Průzkumy mezi voliči či elitou politických stran
 - Obsahová analýza programových dokumentů

Stranické systémy

- **Sartori: 2 proměnné pro analýzu stranických systémů**
 - **Počet stran**
 - Tj. formát – vztahuje se k počtu relevantních stran
 - **Polarizace**
 - Tj. mechanismus – vztahuje se k reálnému fungování systému.
- **typologie stranických systémů:**
 - systém jediné strany
 - systém hegemonické strany
 - systém predominantní (převládající) strany
 - bipartismus (systém dvou stran/dvoustranický systém)
 - umírněný pluralismus
 - polarizovaný pluralismus
 - atomizovaný pluralismus (zhruba více než 10 stran)

Stranické systémy - bipartismus

- **Soutěž 2 relevantních stran**
- **Široce orientované/rozkročené strany**
- **Jedna ze stran vždy schopna získat absolutní většinu křesel v dolní komoře**
- **Jednobarevné vlády**
- **Alternace, resp. potenciál pro alternaci**
- **Slabá polarizace**
- **Unimodální rozdělení voličů**
- **Dostředivý směr soutěže**
- **Velká Británie**

Stranické systémy: umírněný pluralismus

- **3-5/6 relevantních stran**
- **Mechanismus podobný mechanismu bipartismu**
- **Bipolární charakter**
- **Alternace bloků stran**
- **Koaliční vlády**
- **Nízká polarizace**
- **Dostředivá stranická soutěž**

Stranické systémy: polarizovaný pluralismus

- **Více než 5/6 relevantních stran**
- **Relevantní antisystémové strany**
- **Bilaterální opozice**
- **Silný střed**
- **Silná polarizace**
- **Převaha odstředivých tendencí**
- **Silná ideologizace politiky ve společnosti**
- **Nezodpovědné opoziční strany**
- **Periferní obměna vlády**
- **Imobilismus**
- **Výmarské Německo, 1. italská republika, IV. Francouzská republika, Chile před rokem 1973**

Stranické systémy – systém predominantní strany

- **Soutěživý stranický systém**
- **Predominantní strana – absolutní většina křesel po dobu min. 3 volebních období**
- **Jednobarevné vlády**
- **Reálná soutěž stran**
- **Alternace kdykoli možná**
- **Indie – Kongresová strana**
- **Japonsko - Liberálně-demokratická strana**
- **Švédsko, Norsko – Sociální demokracie**
- **Irsko – Fianna Fáil**

Stranické systémy: systém jediné strany

- V praxi existuje pouze 1 legální strana
- Liší se podle míry intenzity ideologie a míry mobilizace mas
 - Systém totalitní strany
 - Systém autoritářské strany
 - Systém pragmatické strany
- Španělsko po roce 1939 – zpočátku systém autoritářské strany, později systém pragmatické strany

Stranické systémy – systém s hegemonickou stranou

- Autorem konceptu hegemonické strany polský politolog Jerzy Wiatr
 - Koncept k popsání stranického systému v Polské lidové republice před rokem 1989
- Povolena existence dalších politických stran (tzv. satelitní strany)
- Absence skutečné soutěže stran
- Nesoutěživý charakter systému
- Systémy národní fronty
- Přítomnost ostatních stran má budit zdání soutěže, svobody, legitimacy
- 2 podtypy hegemonické strany
 - Ideologicko-hegemonická strana (PSDS v Polsku)
 - Pragmaticko-hegemonická strana (Institucionální revoluční strana v Mexiku)

Teorie koalic

- **Koalice – partnerství 2 a více aktérů**
- **Typy koalic**
 - Volební
 - Legislativní
 - Vládní
- **Teorie navazuje na teorii racionální volby a teorii her**
- **Co je racionální?**
 - Dosažení maxima cílů za vynaložení minima nákladů
 - Cíle: peníze, moc, křesla v parlamentu, křesla ve vládě
 - Náklady: úsilí, peníze, čas, kompromisy...
 - V teorii koalic: zajištění potřebné legislativní většiny k prosazení návrhů vlády

Teorie koalic

■ Koalice na vládní úrovni

- Nové volby
- Výměna předsedy vlády
- Změna stranického složení vlády
- Rezignace vlády následována novou vládou v čele se stejným premiérem

■ Předpokladem teorie: strany chápány jako unitární aktéři

- Strany se chovají předvídatelně jako jednotky
- Silná disciplinovanost stran: 80-90% poslanci strany hlasují jednotně

Teorie koalic - vlády

■ 2 hlavní proměnné

■ Vztah k parlamentní většině

■ Většinové

■ menšinové

■ Počet členů

■ Jednobaravné vlády

■ Koaliční vlády (složené ze 2 a více stran)

Teorie koalic

■ Menšinová vláda

- vláda složená ze strany či stran, které nemají více než 50% křesel v parlamentu (dolní sněmovně)
- X Kaare Strom (méně než 50%)

■ Většinová vláda

- vláda složená ze strany či stran, které mají více než 50% křesel v parlamentu (dolní sněmovně)

Teorie koalice - vlády

Většinová jednobarevná vláda (USA, Velká Británie)

Většinová koalice (SRN, ČR)

Menšinová jednobarevná vláda (tradičně Japonsko, Indie, Švédsko)

Menšinová koalice (tradičně Dánsko)

2 tradice studia koalic

■ Americká

- W. Riker – Theory of Political Coalitions (1962)
- Racionalita stran – zisk podílu na vládě
- Hra s nulovým součtem
- Velmi malá role ideologie X důraz na boj o dosažení moci (office-seeking)
- Důraz na modely
- Racionální koalice – minimal winning coalition – minimum členů, ale nadpoloviční počet mandátů
- Selhává při vysvětlení menšinových vlád

■ Evropská

- Prvořadý důraz kladen na empirický výzkum
- Zohledňuje roli ideologie a politické kultury
- Schopnost vysvětlit menšinové vlády

Většinové vlády: přehled

- **Minimální vítězné koalice**
- **Nadbytečně velké koalice**
 - **Vlády celonárodního sjednocení /vlády národní jednoty**
 - **Velké koalice**
 - **Švýcarsko – magická formule**

Minimální vítězná koalice (MWC)

- Žádný „nadbytečný“ člen
- Čím více členů, tím méně křesel pro jednotlivé strany
- 2 výhody:
 - Většinový status, tj. schopnost vlády prosadit své návrhy
 - Nejmenší možný počet členů, tj. zajištění maxima křesel pro své členy
- Preferovaný typ koalice, zvláště americkými politology, resp. office-seeking teorií

Typy MWC

- **Kritérium počtu členů koalice (Leiserson 1968)**
- **Kritérium počtu legislativních křesel, která koalice kontroluje (Riker 1962)**
- **Kritérium programové (ideologické) závislosti mezi členy koalice**
- **Kritérium kombinující počet členů a jejich ideologickou orientaci (Axelrod 1970)**
 - **Minimal connected winning coalition**

Minimální vítězné koalice: příklad

- Parlament = 100 křesel
- A.....34 křesel
- B.....27 křesel
- C.....18 křesel
- D.....16 křesel
- E.....15 křesel

- MWC
 - A+B
 - A+C
 - B+C+D
 - B+C+E

Minimální vítězná koalice: Leiserson, Riker, Axelrod?

- **Parlament = 100 křesel**
- **A.....34 křesel**
- **B.....27 křesel**
- **C.....18 křesel**
- **D.....16 křesel**
- **E.....15 křesel**

Koalice v ČR: 1992

ODS	66
KDS	10
Levý blok	35
ČSSD	16
LSU	16
KDU-ČSL	15
SPR-RSČ	14
ODA	14
HSD-SMS	14
Celkem	200

Koalice v ČR: 1996

ODS	68
ČSSD	61
KSČM	22
KDU-ČSL	18
SPR-RSČ	18
ODA	13
Celkem	200

Koalice v ČR: 1998

ČSSD	74
ODS	63
KSČM	24
KDU-ČSL	20
US	19
Celkem	200

Koalice v ČR: 2002

ČSSD	70
ODS	58
KSČM	41
KDU-ČSL	23
US-DEU	8
Celkem	200

Koalice v ČR: 2006

ODS	81
ČSSD	74
KSČM	26
KDU-ČSL	13
SZ	6
Celkem	200

Koalice v ČR: 2010

ČSSD	56
ODS	53
TOP 09	41
KSČM	26
VV	24
Celkem	200

Nadbytečně velké koalice

■ Nadměrné koalice (oversized coalitions)

- Minimálně 1 „nadbytečný“ člen
- Ochrana před nedisciplinovanými poslanci
- Příprava změny ústavy apod.
- Válečné/poválečné kabinetů (např. celonárodní koalice: Velká Británie, Švédsko, Itálie)
- Konsociační demokracie (Nizozemsko, Švýcarsko)

Švýcarský model koalice

- Od roku 1959 tzv. magická formule
- 7 členů vlády
- Složení vlády odpovídá jazykovému, náboženskému regionálnímu charakteru země,
- 4 strany si rozdělují mandáty v poměru 2:2:2:1

Švýcarský model koalice: principy

■ Politický

- Dělbba křesel mezi 4 hlavní politické strany
- 1959 Zauberformel - rozdělení křesel mezi: FDP(liberalové), SPS (soc.dem.), CVP (křest'.dem.) a SVP (lidová strana) v poměru 2:2:2:1
- Od roku 2003 SVP získala 1 křeslo na úkor CVP

■ Kantonální

- Tři největší kantony Curych, Basilej, Vaud mají vždy účast ve vládě

■ Jazykový

- Alespoň 2 ministři reprezentují jazykové menšiny
 - 65% Švýcarů mluví německy (4 křesla)
 - 18,5% mluví francouzsky (2 křesla)
 - 6,5 % mluví italsky (1 křeslo)

■ Náboženský

- Náboženská vyváženost mezi ministry
 - 47% katolíci
 - 44% protestanti

Menšinové vlády

- **Tradičně považovány za anomálii, deviaci či defekt stranického systému**
 - strany nejsou schopny zformovat většinovou vládu
 - Očekávání většinové vlády po volbách se nenaplní
 - Imobilita v rámci stranického systému
 - Specifické okolnosti (před přípravou novely ústavy, novými volbami apod.)
 - Rozpad tradiční koalice
 - Vládní strana má jen o méně málo křesel, než je potřebná většina

Menšinové vlády

- **Kaare Strom (1990): racionální vysvětlení menšinových vlád**
 - Strany mají možnost ovlivňovat politiku i z opozice (parlamentní výbory)
 - Tzv. podporující strany
 - Opoziční strana má vliv, ale nenesení odpovědnost za vládní politiku
 - Čekání na lepší podmínky (po příštích volbách)

Podpůrná strana

- **Koncept „podpůrné“ strany (Mattson)**
 - Dohoda s koalicí
 - Trvalá součástí vládní legislativní báze
 - Podpora vlády v kritických situacích

Podpůrné strany

- často tzv. menšinové vlády s podporující stranou
- K. Strom: „skryté většinové vlády“
- K. Strom rozlišuje 2 typy menšinových vlád:
 - formální menšinové vlády schopny utvářet stabilní a spolehlivé většinové legislativní koalice díky podpoře jedné či více stran, které ve vládě zastoupeny nejsou
 - Skutečné menšinové vlády“ (postrádají spolehlivé mimovládní politické strany
 - nejsou schopny trvale formovat většinové legislativní koalice (vyhledávají ad hoc podporu)
- Podobně F. Sterzel (1999)
 - neformální většinová vláda